

30. Політологічний енциклопедичний словник: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Генеза, 1997. – 400 с.
31. Політологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О.В.Бабкіної, В.П.Горбатенька. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2003. – 528 с.
32. Про різні інтернаціонали // Громадський Голос. – 1936. – 14 листопада. – Ч.44. – С.6.
33. Пушкар К. Чого хочуть соціалісти-народники? (українські радикали і українські соціалісти-революціонери) // Календар “Громада” на 1926. – Львів, 1925. – С.50–63.
34. Самбірянин. До питань дня // Громадський Голос. – 1923. – 24 марта. – С.1.
35. Словарець найчастіше уживаних чужих слів // Календар “Громада” на рік 1926. – Львів, 1925. – С.135–146.
36. Стахів М. Демократія, соціалізм та національна справа // Громадський Голос. – 1936. – 10 жовтня. – Ч.39. – С.1.
37. Стахів М. Демократія, соціалізм та національна справа // Громадський Голос. – 1936. – 24 жовтня. – Ч.41. – С.6.
38. Стахів М. До джерел нашої сили. Замітки до основних думок програми УСРП. – Львів, 1936. – 13 с.
39. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах. – Львів, 1938. – 48 с.
40. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному наświetленні. – Нью-Йорк–Детройт, 1954. – 104 с.
41. Суд, чи терор і пропаганда // Громадський Голос. – 1930. – 29 березня. – Ч.13. – С.2.
42. Українізація а українська державна ідея // Громадський Голос. – 1923. – 8 вересня. – С.1.
43. Феденко П. Соціалізм давній і новочасний. – Лондон–Париж–Мюнхен, 1968. – 302 с.
44. Хто такі радикали? // Борітеся. – 1928. – 25 лютого. – Ч.1. – С.2–3.
45. Ще про єдність українського працюючого народу і дещо про марксистів // Громадський Голос. – 1939. – 4 березня. – Ч.8. – С.3.
46. Nastroje ukraincow w oswietleniu “Hromadskiego holosu” // Sprawy narodowosciowe. – 1933 (za kwiecienmaj-czerwiec). – №2–3. – S.217.

М. PIKYLYAK

THE IDEOLOGY OF THE ETHNICAL SOCIALISM URP

The article is dedicated to the research the problem of the formation and development the ethical ideology of the socialism in the program documents and in the practical activity of the Ukraine Radical Party. This party had democratic disposition in the social-political life of the Western-Ukrainian land (one of Ukraine's most active in political respect regions). During the struggle of the Ukrainian people for winning sovereignty and independence in the 1918–1939 year, they whole time adhered to democratic principles equality, suffrage. It is shown, that radical forces made a political life in the region more active and that all this time they defend the main aim of the nation which was the creation of the Ukrainian sovereign state.

Key words: *Ukrainian Radical Party, the western Ukraine, independence, the ideology of socialism, democratical principles, the voting wright.*

УДК 323.12

ББК 66.5(0)

Максим Гон

УКРАЇНСЬКІ ПРАВОРАДИКАЛИ ТА ЄВРЕЇ: ПРИЧИНИ І ПРОЯВИ ЕТНІЧНОГО КОНФЛІКТУ В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ (1930-ті роки)

У статті з'ясовано критерії, які визначали ставлення партій правого крила українського національного табору до євреїв, проаналізовано методи, які використовувалися ними. Тиск, який чинили прибічники українського інтегрального націоналізму, згідно з висновком автора, призвів до загострення українсько-єврейських взаємин, виникнення етнічного конфлікту.

Ключові слова: *українські праворадикали, євреї, український націоналізм, українсько-єврейський конфлікт, Західна Україна, етнічний конфлікт.*

З-поміж різних “тандемів”, у яких відбувається міжетнічна взаємодія, виникають етніч-

ні конфлікти, вагоме місце припадає на ті, де бодай одна із сторін представлена праворади-

кальними силами. У хронотопі Західної України 1918–1939 рр. це твердження стосується, наприклад, стратегії польських національних демократів в українському питанні.

Аналогічний ракурс у студіюванні взаємодії українців та євреїв зумовлює актуальність обраного нами предмета дослідження. Зосередження уваги на українських партіях правого крила дозволяє дослідити найбільш радикальні підходи у ставленні до “чужих” і водночас дає відповідь на питання про застосовані ними методи боротьби з уявним чи реальним кривдником. Це, у свою чергу, сприяє комплексному аналізу українсько-єврейської взаємодії, де поруч із ліберально-демократичними силами своє значиме місце посідають і прибічники інтегрального націоналізму.

Проблема взаємин євреїв та українських праворадикалів досі не стала предметом студій ані істориків, ані етнополітологів. Серед сучасних учених, які в той чи інший спосіб зверталися до цієї теми, – Я.Хонігсман та Ж.Ковба. Перший, зокрема, окреслив окремі аспекти ставлення прибічників українського інтегрального націоналізму до євреїв [18, с.76–77]. Ж.Ковба з’ясувала ставлення до євреїв Організації українських націоналістів (ОУН) кінця 1930-х – початку 1940-х рр. [8, с.226–229].

Недостатній стан вивчення проблеми зумовлює вирішення в даній розвідці таких завдань: з’ясування критеріїв, які визначали ставлення українських праворадикалів до євреїв, аналіз методів, що застосовувалися в ході конфлікту до останніх організаціями етнічної більшості Західної України, ідеологія яких ґрунтувалася на засадах інтегрального націоналізму, наслідки їх пропаганди на формування образу євреїв та українсько-єврейської взаємодії другої половини 1930-х рр.

В останньому перед початком Другої світової війни десятилітті українські політичні актори презентували стосовно євреїв різні підходи. У випадку виокремлення біполярних тенденцій у ставленні інституцій етнічної більшості Західної України до них слід назвати, передусім, Українське національно-демократичне об’єднання та ОУН. Перше виступало репрезентантом курсу толерантного міжетнічного співіснування, друга ж повсякчас протиставлялася євреям. Очевидно, саме її, як і інших праворадикалів, має на увазі І.Лисяк-Рудницький, коли стверджує, що “екстремна ситуація (поневірвання українства в

радянській Україні та в Польщі. – М.Г.) породила екстремістську реакцію” [11, с.258].

Серед праворадикальних партійно-політичних сил у контексті українсько-єврейської взаємодії особливу роль посідала ОУН. Досліджувати її ставлення до євреїв українською важко. Передусім тому, що вона, вбачаючи свого головного ворога в тих державах, які розчленували Україну, не концентрувала уваги на цій етнічній меншині. До того ж ОУН діяла конспіративними методами, а високий рівень патріотизму її членів фактично позбавив силові органи можливості відстежувати її діяльність традиційними методами (за допомогою інформаторів із середовища тієї чи іншої партії). Відтак одне з найважливіших джерел для вивчення діяльності нелегальних партійних структур – звіти органів поліції Польщі – не гарантує шансів на всебічне дослідження проблеми ставлення цієї організації до євреїв. Окреслене завдання ускладнюється й тим, що в самому ОУН визначилися поміркований та радикальний табори. Прибічники першого вважали першочерговим завданням розбиття легальними засобами комуністичних сил. Тим часом оунівці-радикали покладалися на силові методи боротьби [4, ф.46, оп.9-а, спр.515, арк.23; 22, с.105].

Відправною точкою в дослідженні ставлення ОУН до євреїв слід визнати той факт, що вона ніколи не вважала їх своїм головним супротивником. У першому числі “Українського націоналіста”, який віддзеркалив ідеологію ОУН, його засновники визначали шляхи і засоби “як треба боротися з ляхами, москалями і прочими наїздниками...”. При цьому до головних, як стверджував часопис, історичних ворогів віднесено Москву та Польщу [16, с.1, 4].

Ставлення ОУН, як і інших організацій праворадикалів, до євреїв визначалося, головним чином, двома факторами: їхніми позиціями в економіці Західної України та перманентними обвинуваченнями останніх у сповідуванні комуністичних ідей. Відтак, намагаючись витіснити євреїв з економічних процесів, керівництво ОУН у 1935 р. повернулося до гасла, яким організація послуговувалася раніше: “кооперація або євреї” [5, ф.2, оп.1, спр.1283, арк.169]. Уже влітку того ж року на нарадах членів ОУН обговорювалися питання про те, в який спосіб чинити тиск на тих євреїв, що проживали в селах. Серед методів, які розглядалися в якості здійснення цього

завдання, називалися підпали [5, ф.2, оп.1, спр.1283, арк.169].

Ситуація не змінилася і в подальші роки. Закликаючи до національного корпоративізму, провідники ОУН намагалися протиставити його іноетнічному бізнесу. У 1939 р. вони висували завдання перед місцевим активом: “Організувати бойкот чужих робочих місць. Український селянин не повезе збіжжя до млина до того часу, поки його власник не усуне від праці поляків, євреїв та інших неукраїнців...” [6, ф.32, оп.36, спр.2, арк.79].

Стосовно політичної царини, то ставлення ОУН до євреїв визначалося переконанням про їхню ворожість щодо українського етнічного руху за здобуття держави. Повсякчас оперуючи твердженням про огульні симпатії євреїв до комуністичної ідеології, ОУН вдалася до їхньої деперсоніфікації. Як результат – зведення монохромно-негативного образу євреїв.

Таке бачення єврейства для ОУН типове. Навіть пізніше, в час Другої світової війни, її провід стверджував, що “жиди в СРСР є найвідданішою підпорою пануючого більшовицького режиму та авангардом московського імперіалізму в Україні...”. Вбачаючи в них одну із сил, що підтримує радянську владу, ОУН оголошувала євреям безкомпромісну боротьбу [6, ф.Р-30, оп.2, спр.1, арк.10]. До речі, ОУН відмовилася від послугування терміном “жидокомуна” лише в 1943 р. під безпосереднім тиском митрополита А.Шептицького [19, с.64].

Оперування звуженим образом єврейської етності призвело до неусвідомлення розмаїття політичних векторів, що панували в її середовищі. Це, зрозуміло, відбилося в пропагандистській діяльності ОУН. Однобоке бачення нею єврейства набрало особливої ваги наприкінці 1930-х рр., коли її керівництво змінило стратегію методів проведення пропагандистської діяльності засобами друкованого слова: на зміну нелегальним виданням прийшов курс на поширення націоналістичного світогляду серед українства через легальну пресу [6, ф.120, оп.1, спр.148, арк.23]. Ось міркування часопису “Авангард”, що перебував під впливом ОУН [6, ф.120, оп.1, спр.148, арк.23], на єврейську тему: “Жиди розраховують на те, що зогидивши найкращі моменти історичної традиції, вони з свідомої нації зроблять заблукану вівцю, яку жидівському вовкові буде дуже легко пожерти. Тому жидівські соціалістичні вожаки, дають своїм партіям “указ”

підірвати в народів культ великих предків, національних героїв, князів, гетьманів, національних пророків ... і казати, що все це були реакціонери, комісари і темнителі ... Мовляв, наші ідеали не там у темних минулих віках (жидівська ненависть до світлої традиції, що нам каже “чия правда, чия кривда і чий ми діти”, та не дає нам піти на службу жидові), наші ідеали, кажуть шабесгої, перед нами (Маркс їх нам вказав, а Шевченко реакціонер)” [1, 30 січня, с.4].

Ураховуючи ідейні наголоси таких публікацій, не дивно, що органи польської поліції вже в серпні 1936 р. стверджували: пропаганда у пресі образу єврея-комуніста, яка проводиться українськими націоналістичними силами, спричиняється до зростання антисемітизму в Східній Галичині [22, с.159 зв.].

Загалом радикальність дій та категоричність суджень – характерна для 1930-х рр. ознака. Її не оминув і Д.Донцов – один із найвідоміших речників українського інтегрального етнонаціоналізму. Євреї для нього – один із чинників, що стоїть на заваді реалізації української національної ідеї.

Д.Донцова, здається, не минула доля бранця пануючих у Європі стереотипів. Напередодні Другої світової війни він, як стверджує ізраїльський вчений С.Редліх, “...здається, сприйняв гітлерівський аналіз ролі євреїв у світових стосунках. Він повністю погоджувався з Гітлером у тому, що три елементи були безпосередньо винні у небезпечній хворобі німецького національного організму: веймарська буржуазія, соціал-демократія та міжнародне жидівство...” [13, с.85].

Відповідаючи на критику, що лунала на адресу редагованого ним журналу “Вістник”, він у 1938 р. писав: “Ті ж самі Леві і Блюми (обидва – члени редакції французької соціалістичної газети “Le Populaire”. – М.Г.) диктують різним секціям II Інтернаціоналу й їх відношення до СССР і до України, і до Німеччини. Не дивно, що “Громад[ський] Голос” (орган Української соціалістично-радикальної партії (УСРП). – М.Г.) дасть себе повісити в обороні “переслідуваних” в Німеччині Когенів і Колішерів! Не дивно тоді, що “Громад[ський] Голос” виступає в обороні цілості СССР, протестуючи навіть проти нападу Японії на Росію! Бо хоч це і нічим не пошкодило б Україні, але зате дуже пошкодило б Кагановичам і Літвіновим...” [3, с.380].

Слід зауважити, що, за оцінкою вчених, Д.Донцов не став творцем політичної доктрини чи програми [15, с.11], а отже, й не виробив їх у єврейському питанні. Це, звичайно, не дає підстав заперечувати вагомий вплив Д.Донцова на українську громадськість, особливо ж – молодь. У 1936 р. противник інтегрального етнопатріалізму В.Левинський бідкував: “Ах, як нині серед української студентської молоді поширений культ Муссоліні, Гітлера та інших фашистських силачів!.. Скільки ж усяких Муссолініят і Гітлеренят наплодилось у нас під впливом лектури Донцова!..” [10, с.28].

Категоричність суджень останнього стосовно євреїв у 1930-х рр., яка виявилася характерною і для низки націоналістичних видань того часу, загрожувала кореляцією настроїв українства, зміною його ставлення до євреїв. Пропагування суцільно негативного їх образу сприяло зміцненню якщо не ворожих, то, щонайменше, гостро опозиційних щодо євреїв настроїв українських праворадикалів.

Серйозний вплив на формування взаємин двох етнопатріалів справив і той психологічний тиск, що чинили члени ОУН на євреїв. Протягом 1935 р., наприклад, вони провели широкомасштабні акції, серед яких переважали вибиття шибок у будинках. Так сталося, зокрема, у багатьох селах Жидачівського, Калуського, Станіславського та Стрийського повітів [4, ф.46, оп.9-а, спр.532, арк.5, 33, 35].

Проте це лише одна з форм у арсеналі методів боротьби, які використовували члени ОУН. З-поміж інших – залякування євреїв фізичною розправою (так влітку 1936 р. сталося з родиною кравця-єврея О.Юрана, що проживала у с.Камінне Надвірнянського району, від якої вимагали залишити село), нищення колодязів (наприклад, 16 червня 1936 р. у с.Дежів Жидачівського повіту), підпали господарств і навіть спроба підірвати помешкання М.Вальда (31 березня 1936 р., с.Підгороддя Рогатинського повіту) [4, ф.46, оп.9-а, спр.532, арк.24, 34–36; 5, ф.2, оп.1, спр.1283, арк.169].

Звичайно, євреї були далеко не єдиними і до того ж не головними об'єктами активності ОУН. Цю роль, з огляду на державницьку платформу націоналістичного підпілля, відведено полякам, які уособлювали в Західній Україні ворожу, чужу владу. Не обійшла ОУН увагою і тих українців, які виявляли угодовство щодо Речі Посполитої [21, с.3]. Розмаїтий спектр зон

активності представників інтегрального етнопатріалізму з особливою контрастністю виказують жертви українського політичного насилля. Сповідуючи революційну тактику, члени ОУН, згідно з даними професора Колумбійського університету (США) А.Мотіля, на теренах Галичини та Волині до початку Другої світової війни здійснили 63 збройних напади. Серед жертв – 36 українців, 25 поляків, 1 росіянин та 1 єврей [22, с.50].

Очевидно, жертв українського політичного насилля серед євреїв було більше. Нам вдалося встановити три таких випадки. Серед загиблих – І.Фіш, якого вбито членами ОУН у 1934 р. у с. Полиці Сарненського повіту за підозрою в комуністичній діяльності [6, ф.33, оп.4, спр.97, арк.167]. 3 січня 1939 р. загинув мешканець Стрия С.Фіндер. Замах на нього став помстою за свідчення в судовому процесі проти місцевих учасників демонстрації української молоді [5, ф.68сч, оп.2, спр.518с, арк.145]. Інша жертва з єврейського боку – С.Тейхберг, якого вбито членами ОУН 23 квітня 1935 р. у Рогатинському повіті з метою здобуття коштів для поповнення скарбниці організації [5, ф. 2сч, оп.1с, арк.1822, арк.123; 5, ф.68сч, оп.2, спр.275с, арк.73].

Ці вбивства дають можливість конкретизувати ті методи, які використовувалися ОУН щодо євреїв. Вони окреслені спектром від перманентного і, вочевидь, надзвичайно потужного психологічного тиску, нагнітання атмосфери відчуженості українства від євреїв (з огляду на деякі інформації поліції, як, наприклад, із Тернополя від 21 листопада 1936 р., можна припустити, що серед членів ОУН могла проводитися робота, спрямована на усталення ксенофобських настроїв [4, ф.46, оп.9-а, спр.533, арк.14]) до випадків безпосереднього застосування фізичного терору. Проте відомі випадки використання політичного насилля стосовно євреїв, як і традиційні методи тиску на них, дають підстави стверджувати, що типовою межею радикалізму ОУН у ставленні до них слід вважати нищення власності (підпали).

Загалом питання про комплексне дослідження ставлення ОУН до євреїв залишається в сучасній українській історичній науці та етнополітології ще недостатньо реалізованим. Проте не можна обійти увагою міркування Ж.Ковби: “Питання про євреїв як спільноту (виділено нами. – М.Г.) винесено в ОУН лише в передчасі війни...” [8, с.108]. Покликаючись до тих

років, О.Зайцев обстоює такий висновок: “Союз із нацистами сприяв проникненню в ідеологію ОУН елементів расизму і антисемітизму” [7, с.106]. Водночас важливим є міркування М.Рябчука про те, що “...антисемітизм як ідеологія не оформився ані в програмних документах ОУН, ані в ідеологічних настроях та практичній діяльності УПА” [14, с.113].

Ці погляди на ракурс “євреї – ОУН” доповнюють оцінки безпосередніх членів останньої. Так, уже в час Другої світової війни (в 1942 р.) М.Гомін стверджував: “У відношенні до жидів була в нас виразно проведена зобов’язуюча засада ще далеко перед війною, що ми ставимосся до них крайньо негативно, але не беремо участі в жодних погромах” [6, ф.Р-30, оп.2, спр.3, арк.124]. Проте, додає він, “все ж таки були деякі випадки, що політично не вироблені українські елементи дали себе втягнути до участі у погромницькій акції” [6, ф.Р-30, оп.2, спр.3, арк.124].

ОУН не була єдиною політичною силою, що протиставлялася євреям. Серед інших українських партій, які рішуче виступали супроти них, – Фронт національної єдності (ФНЄ).

Як і ОУН, ФНЄ не висував завдання боротьби з євреями на перше місце. Ставлення останнього до них визначалося в першу чергу завданням досягнення економічного добробуту українства. Принаймні саме в такому плані на першому конгресі ФНЄ (20 листопада 1936 р.) сформулював лідер партії Д.Паліїв вектори стратегії в єврейському питанні. Він, зокрема, заявив: “Тепер українці змагають до всестороннього господарського розвитку і тому мусять випирати жидів з їхніх досі монопольних становищ у промислі й торгівлі” [12, с.32].

Масштаби боротьби ФНЄ проти євреїв порівняно менші ніж аналогічна діяльність ОУН. Проте це не означає, що його члени такої діяльності не вели. Принаймні органи польської поліції покладали на них відповідальність за нагнітання антиєврейських настроїв (наприклад, у с.Завудка Калуського повіту, де в жовтні 1936 р. розклеєно листівки такого змісту: “До відома жидівських Іванів. Пора вже зрозуміти, хто є жид. Це є та п’явка, котра ссала соки до нинішнього дня. Не ідіть до жида на роботи...” [5, ф.68 сч, оп.2, спр.350 с, арк.174].

Як і ОУН, ФНЄ звертав увагу на досвід єндеків. У своєму партійному органі він публічно розмірковував над тим, що тиск на євреїв із боку

“Стронництва народового” мав чітко окреслену мету – примусити євреїв залишити Польщу. “...Жиди виперті з корінної Польщі, – стверджувалося в часописі ФНЄ “Українські вісти”, – будуть шукати пристановища в першу чергу на тих землях в Польщі, де нема безпосереднього тиснення упривілейованого польського населення: на етнографічних українсько-білоруських землях. Так вже є і так буде. А тим часом і в нас вже забагато жидів...” [17, 20 січня, с.2].

Формулюючи такий висновок, ФНЄ вважав за необхідне використати стратегію польських шовіністів. Змінювалися лише засоби: не єндецькі методи тиску, а розбудова національного українського господарства [17, 20 січня, с.2].

На відміну від речників українських партій лівого крила та центру, праворадикали були категоричними у своїх висловах. Ось одна з реплік провідника ФНЄ: “Українці не родяться антисемітами. Але антисемітизм викликають самі жиди тим, що стають впоперек дороги нашому походові до повної господарської незалежності і творять на наших землях головні кадри комунізму і його наслідку – морального розкладу й нашої нації” [12, с.32].

Такі сентенції задовольняли не всіх. Опоненти ФНЄ, як, наприклад, Українська соціалістична радикальна партія, дорікали йому за те, що він “щодня “їсть живцем” усіх жидів”. При цьому представники соціалістично-радикального руху припускали, що атаки, спрямовані супроти євреїв, є “гідкою шахрайською торгівлею кличами” [2, с.246].

Серед політичних акторів, які застосовували стосовно євреїв силовий тиск, – Український національний козацький рух (УНАКОР). Декларації Берліна про підтримку українців у боротьбі за державність, як і підтримка керованого І.Полтавцем-Остряницею козацького руху, полонили лідерів УНАКОР. У його офіційній – газеті “Українське козацтво” – відкрито заявлялося про те, що контакти і співпраця з Берліном стали результатом схожості ідеології УНАКОР із фашизмом і навіть націонал-соціалізмом [6, ф.33, оп.1, спр.2204, арк.65]. Тож не дивно, що невдовзі організація стала вважати себе речником українського націонал-соціалізму, прибравши його в козацькі шати [9, с.40]. Відтак козацький рух радикалізував своє ставлення до євреїв паралельно з активізацією антисемітського курсу влади в Німеччині.

“Ми жадаємо самостійної Української гетьмансько-козацької держави на основах прав народів на самовизначення” [4, ф.36, оп.13-а, спр.696, арк.3], – стверджувалося в програмі УНАКОР. Визначивши своє місце в українському політикумі, мюнхенське керівництво козацького руху скотилося на манівці махрового шовінізму. Це виявилось, зокрема, в нав’язуванні своїм прибічникам у Західній Україні антиєврейського курсу. Визначення противника, до того ж “чужинця”, що знаходився поруч, призвело до здійснення низки випадів, спрямованих супроти євреїв [9, с.40]. Так, у с.Заполі Любомльського повіту, що на Волині, члени УНАКОР влітку 1938 – навесні 1939 рр. чинили тиск супроти односельчанина єврея Н.Бергібеста: шпурляли в його будинок каміння, вливали в колодязь нафту, знищили сільськогосподарські посіви на його полі. Інша жертва унакорівців цього села – Хаїм Лемацький [4, ф.46, оп.9, спр.4679, арк.1–2].

Різні за ступенем радикалізму ці випадки проілюстрували дієвість методів терору: діяльність нечисленної організації (станом на 1935 р. УНАКОР об’єднував у своєму складі на Волині приблизно 300 чоловік [9, с.40]) сприяла нагні-

тання суспільної атмосфери, зростанню психозу й страху серед місцевого населення.

Отже, ставлення до євреїв тих політичних сил, які сповідували ідеологію інтегрального українського етнонаціоналізму, визначалося такими факторами: огульними обвинуваченнями у симпатіях до комуністичної ідеї, а відтак – протиставленні українському державотворенню, спробами витіснення євреїв зі сфер, які, враховуючи існуючий етнокультурний поділ праці в регіоні, формували “поле” їх етнічного бізнесу. У цій тріаді криються основні причини українсько-єврейського міжетнічного конфлікту, значиму суб’єктну роль у якому відіграли українські праворадикали.

Ведучи боротьбу з євреями, члени ОУН, ФНС та маргінального УНАКОР використовували як силові методи, так і психологічний тиск. Наслідком такого курсу, в тому числі і відкритої пропаганди гасел боротьби з євреями, стала, з одного боку, радикалізація настроїв частини західних українців щодо цієї етнічної меншини, з іншого, – усталення українсько-єврейського антагонізму, його еволюція в останньому передвоєнному десятилітті в стадію етнічного конфлікту.

1. Авангард. – 1938.

2. Брик О. Українсько-єврейські взаємини. – Вінніпег, 1961.

3. Вісник. – 1938. – Кн.5. – Т.ІІ.

4. Державний архів Волинської області.

5. Державний архів Івано-Франківської області.

6. Державний архів Рівненської області.

7. Зайцев О. Український націоналізм і фашизм (1920–30-ті роки) // Українські варіанти. – 1998. – № 1. – С.102–109.

8. Ковба Ж. Людяність у безодні пекла. Поведінка місцевого населення Східної Галичини в роки “остаточного розв’язання єврейського питання”. – К., 1998.

9. Кучерена М., Дмитрук В., Прокопчук В. Волинь у міжвоєнний період (1921–1939 рр.). – Луцьк, 1994.

10. Левинський В. Ідеолог фашизму. Замітки до ідеології Дмитра Донцова. – Львів, 1936.

11. Лисяк-Рудницький І. Историчні есе: В 2-х т. / Пер. з англ. – К., 1994. – Т.2.

12. Перемога. Ідеологічний журнал ФНС. – 1936. – №3.

13. Редліх С. Єврейсько-українські стосунки в між-

воєнній Польщі у висвітленні української преси // Сучасність. – 1992. – № 8. – С. 76–88.

14. Рябчук М. “Всесвітня жидо-масонська змова” та перспектива антисемітизму на Україні // Сучасність. – 1992. – № 8. – С. 110–115.

15. Сосновський М. Дмитро Донцов. Політичний портрет. З історії розвитку ідеології українського націоналізму. – Нью-Йорк–Торонто, 1974.

16. Український націоналіст. – 1933. – Ч.І.

17. Українські вісти. – 1937.

18. Хонигсман Я. Катастрофа єврейства Западної України. – Львов, 1998.

19. Юдео-християнський діалог в Україні. Стенограма семінару (19–20 квітня 1999 року, м. Львів). – Львів–Київ, 2000.

20. Archiwum Akt Nowych (далі – ААН), Zespól Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, sygn. 1305.

21. ААН, Zespól Urząd wojewodzki Lwow, sygn. 23.

22. Motyl A. Ukrainian Nationalist Political Violence in Inter-War Poland, 1921–1939 // East European Quarterly. – Vol.XIX. – №.1. – March 1985.

M. GON

**UKRAINIAN RIGHTRADICALS PARTIES AND JEWS: CAUSES AND
MANIFESTATION OF ETHNIC CONFLICTS IN THE WEST UKRAINE (1930 YEARS)**

The article deals with criterion, reflecting the relations of the right wing Ukrainian national camp to Jews; methods used by them are analyzed.

According to the author's conclusion, the pressure made by the adherents of Ukrainian integral nationalism led to increasing of Ukrainian-Jewish relations, rise of ethnic conflicts.

Key words: *Ukrainian right radicals, Jews, Ukrainian nationalism, Ukrainian-Jews conflict, the western Ukraine, ethnic conflict.*